

Η διάδοση των ιδεών της Μετασχηματίζουσας μάθησης στην Ελλάδα- Εφαρμογή της προσέγγισης του Freire

Γεωργοβρεττάκου Σταματίνα

ΠΕ01 & ΠΕ02, Μ.Εδ. Παιδαγωγική Ψυχολογία-
Μ.Εδ. Εκπαίδευση Ενηλίκων
gbtmatina@yahoo.gr

Βασιλά Ελπίδα

ΠΕ02, Μ.Εδ. Ειδικής Αγωγής
Elpida_vasila@hotmail.com

Περίληψη

Η παρούσα εργασία ερευνά τους λόγους που άρχισαν να διαδίδονται στην Ελλάδα όλο και περισσότερο οι ιδέες που εμπεριέχονται στη θεωρία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης. Στο πρώτο μέρος θα διασαφηνιστεί σύντομα ο όρος της Μετασχηματίζουσας Μάθησης και θα παρουσιαστούν οι λόγοι διάδοσης αυτών των ιδεών στις μέρες μας. Στο δεύτερο μέρος της παρούσας εργασίας, επιχειρείται η εφαρμογή της προσέγγισης του Freire σε ένα πρόγραμμα εκμάθησης ελληνικών σε μετανάστες. Προτείνεται ένας τρόπος προσέγγισης, ο οποίος έχει ως στόχο την ανάπτυξη του κριτικού στοχασμού και πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η γενικότερη κατεύθυνση, η οποία θεωρείται κατάλληλη για το συγκεκριμένο πρόγραμμα δια βίου μάθησης. Για την επίτευξη της ανάπτυξης του κριτικού στοχασμού στην ομάδα ενηλίκων, επιλέχθηκαν ενεργητικές μορφές μάθησης ως οι πλέον κατάλληλες.

Λέξεις κλειδιά: Μετασχηματίζουσα μάθηση, κριτικός στοχασμός, εκπαίδευση ενηλίκων

Εισαγωγή

Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στην Ελλάδα κάνει τα πρώτα της βήματα στα τέλη του 19ου αιώνα θεσπίζοντας το 1929 τον νόμο «Περί στοιχειώδους εκπαίδευσης». Τον 20ο αιώνα, τη στιγμή που στις χώρες της κεντρικής και βορειοδυτικής Ευρώπης υπήρξε ανάπτυξη στον τομέα αυτό, στην Ελλάδα οι δράσεις βρίσκονταν σε αρχικό στάδιο. Η βαρύτητα δόθηκε κυρίως στον αλφαριθμητισμό και την επιμόρφωση των αγροτών. Ενδιαφέρουσα περίοδος ήταν από το 1981 έως το 1985 διότι θεσπίστηκε η Λαϊκή Επιμόρφωση, ιδρύθηκε η Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης και το Κέντρο Μελετών και Αυτομόρφωσης. Ακολούθησαν 15 χρόνια άγονης περιόδου με την κυριαρχία της επαγγελματικής κατάρτισης, την υλοποίηση προγραμμάτων από ιδιωτικούς φορείς και αργότερα από τα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης. Τα δομικά προβλήματα της περιόδου αυτής οδήγησαν στη μειωμένη συμμετοχή των πολιτών, στην παροχή χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης και στην απουσία κοινωνικής αναγνώρισης της εκπαίδευσης ενηλίκων. Παρόλα αυτά, την ίδια περίοδο η ίδρυση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, η θέσπιση των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας, των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων και των Σχολών Γονέων, προετοίμασαν το έδαφος για τις αλλαγές και τα νέα στοιχεία που εμφανίστηκαν τον 21ο αιώνα (Κόκκος, 2011). Από τότε μέχρι σήμερα έχουν γίνει πολλές αλλαγές στον τομέα της εκπαίδευσης ενηλίκων στην Ελλάδα που σχετίζονται με τους σκοπούς, τον τρόπο οργάνωσης και το πεδίο εφαρμογής της. Η παρούσα εργασία θα εξετάσει τους λόγους που τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, διαδίδονται όλο και περισσότερο οι ιδέες της Μετασχηματίζουσας Μάθησης, η οποία αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων.

1. Μετασχηματίζουσα μάθηση

Πρόκειται για έναν όρο που έχει συνδεθεί με το όνομα του θεωρητικού Jack Mezirow (2007), ο οποίος επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη μιας θεωρίας ώστε να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνει ένας ενήλικος. Στη μετασχηματίζουσα μάθηση χρησιμοποιείται ο κριτικός στοχασμός και ο ορθολογικός διάλογος αξιοποιώντας τις πεποιθήσεις και τις παγιωμένες αντιλήψεις των ενηλίκων. Μέσα από την αιτιολογημένη κατανόηση των εμπειριών τους, οι ενήλικοι θα οδηγηθούν στην αναθεώρηση των παραδοχών τους.

Η Μετασχηματίζουσα μάθηση κατευθύνει τον εκπαιδευόμενο για να δράσει σύμφωνα με τις δικές του ερμηνείες και όχι αυτές που του έχουν δοθεί και αφομοιωθεί από το περιβάλλον του. Έτσι με καθαρή σκέψη, απαλλαγμένη από στερεότυπα και προκαταλήψεις θα λάβει σωστές και υπεύθυνες αποφάσεις για τη ζωή του (Mezirow, 2007).

1.1 Η διάδοση των ιδεών της Μετασχηματίζουσας μάθησης

Τα βήματα προόδου που έχουν συντελεστεί στον τομέα της δια βίου μάθησης στην Ελλάδα, έδωσαν πρόσφορο έδαφος ώστε να διαδοθούν οι ιδέες που σχετίζονται με τη θεωρία της Μετασχηματίζουσας Μάθησης. Η υστέρηση της ανάπτυξης των πανεπιστημιακών σπουδών που είχε παρατηρηθεί παλαιότερα, μειώθηκε με τη λειτουργία νέων τμημάτων στα πανεπιστήμια Αθηνών, Μακεδονίας, Πατρών και του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Συγκεκριμένα, από τα νέα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου αποφοίτησαν πολλοί εκπαιδευτές ενηλίκων που στελέχωσαν φορείς δια βίου μάθησης και επικοινωνήσαν τις γνώσεις και την εμπειρία τους σχετικά με τη μετασχηματίζουσα μάθηση.

Η έλλειψη τεχνογνωσίας από τους φορείς και τους εκπαιδευτές αντιμετωπίστηκε από το 2003 με προγράμματα επιμόρφωσης διάρκειας 300 και 100 ωρών, τα οποία σημείωσαν ιδιαίτερη επιτυχία μια και τα ολοκλήρωσαν περίπου 18.000 άτομα. Παράλληλα, και άλλοι φορείς όπως η Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας και η Γενική συνομοσπονδία Βιοτεχνών-εμπόρων Ελλάδας διοργάνωσαν αξιόλογα προγράμματα κατάρτισης για τους εκπαιδευτές ενηλίκων (Κόκκος, 2011). Την ίδια χρονιά λειτούργησαν τα Κέντρα Εκπαίδευσης Ενηλίκων, οι Σχολές Γονέων και τα σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας. Μαζί με τα Προγράμματα Λαϊκής Επιμόρφωσης και τα προγράμματα για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού ο αριθμός των επιμορφούμενων ανέρχεται στους 80.000 περίπου ετησίως. Η επαγγελματική κατάρτιση σταθερή στη συμμετοχή των εκπαιδευόμενων υπερέρχει αριθμητικά της γενικής εκπαίδευσης με την αναλογική σχέση να φτάνει την περίοδο 2003-2008 σε 1: 0,7.

Όλη η παραπάνω εξέλιξη οδήγησε στην αύξηση των εκπαιδευτών και τη δημιουργία ανάγκης για τη βελτίωση και εξέλιξη των δεξιοτήτων τους. Στον τομέα του επιστημονικού διαλόγου, κυκλοφόρησαν μεταφρασμένα τα βιβλία των μεγάλων θεωρητικών της Εκπαίδευσης Ενηλίκων και έτσι άρχισαν να μελετώνται από τους περισσότερους τα θέματα της μετασχηματίζουσας μάθησης και του κριτικού στοχασμού. Η δημιουργία της Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων έδωσε την ευκαιρία στους εκπαιδευτές να αυτοοργανωθούν και να αναπτύξουν το πεδίο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων στην Ελλάδα. Η διεξαγωγή συνεδρίων, ερευνών, εργαστηρίων αλλά και η γνωριμία με στοχαστές όπως ο Mezirow, ο Freire, ο Rogers και άλλοι, έφεραν στο προσκήνιο την εκπαίδευση ενηλίκων στην Ελλάδα. Το ενδιαφέρον για τη θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης μεγάλωσε, ο αριθμός των εκδόσεων σχετικών βιβλίων και η δημοσίευση άρθρων αυξήθηκε εντυπωσιακά. Το 2011 διοργανώθηκε η πρώτη Ευρωπαϊκή Συνδιάσκεψη για τη Μετασχηματίζουσα μάθηση από την Επιστημονική Ένωση Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Κόκκος, 2010).

Η συμβολή της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων για την προώθηση της Μετασχηματίζουσας μάθησης στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα σημαντική. Το 2007 επισκέφθηκε την Ελλάδα ο καθηγητής Jack Mezirow διοργανώθηκαν ημερίδες, σεμινάρια, εκδηλώσεις και εκδόθηκαν βιβλία. Αντίστοιχα, στο περιοδικό της Ένωσης αλλά και σε άλλα επιστημονικά περιοδικά, πληθώρα σχετικών άρθρων δημοσιεύτηκαν. Παράλληλα, οι διδακτορικές διατριβές και οι μεταπτυχιακές εργασίες που εκπονήθηκαν στο Ελληνικό

Ανοιχτό Πανεπιστήμιο λειτούργησαν θετικά προς τη διάδοση των ιδεών της Μετασχηματίζουσας μάθησης (Λιντζέρης, 2010).

Οι ιδέες τη Μετασχηματίζουσας Μάθησης διαδόθηκαν μετά από τις προαναφερθείσες ενέργειες διότι η ανταπόκριση των ερευνητών και των εκπαιδευτών ήταν θετικές αφού προκάλεσε το ενδιαφέρον τους. Η συγκεκριμένη θεωρία έρχεται να συμπληρώσει τις ενεργητικές εκπαιδευτικές τεχνικές, τις οποίες ήδη οι εκπαιδευτές ενηλίκων αξιοποιούν, αφού αυτές θεωρούνται κατάλληλες για τις εκπαιδευτικές ανάγκες των ενηλίκων. Οι ενήλικοι έχουν τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, προσωπικά κίνητρα για τη συμμετοχή τους σε επιμορφωτικά προγράμματα και παγιωμένες αντιλήψεις, οι οποίες δύσκολα αλλάζουν (Rogers, 1999). Σε μια εποχή που οι δημοκρατικές αξίες είναι στο επίκεντρο της εκπαίδευσης και της κοινωνίας, είναι απαραίτητο να κατανοούμε βαθύτατα από πού προέρχονται οι αντιλήψεις και οι απόψεις μας. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι ως μέλη της κοινωνίας, οι στάσεις μας έχουν όχι μόνο ατομικές αλλά και κοινωνικές προεκτάσεις (Mezirow, 2007).

Ο βασικότερος στόχος της δια βίου μάθησης σύμφωνα με το πρόσφατο Εθνικό Πρόγραμμα 2013-2015, είναι η διεύρυνση του αριθμού των συμμετεχόντων στη δια βίου μάθηση. Το 2011 το ποσοστό συμμετοχής έφτασε στην Ελλάδα το 2,4% όταν ο ευρωπαϊκός στόχος είναι να φτάσει 15% το 2020 (ΥΠ.Π.Ε.Θ, 2013).

Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε όμως, ότι τα τελευταία χρόνια, όπως αναφέρθηκε και πρωτύτερα, έχουν γίνει αρκετά βήματα προόδου. Το 2010 με τον νόμο 3879 (Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις), η δια βίου μάθηση θέτει πλέον ως στόχο τον συντονισμό των αναγκών που έχουν οι ενήλικοι, τη συνεργασία όλων των φορέων, την ανάδειξη της επαγγελματικής κατάρτισης παράλληλα με τη γενική εκπαίδευση αλλά και τη δημιουργία ενός φορέα πιστοποίησης προσόντων. Παράλληλα, η δια βίου μάθηση αναπτύσσεται με την ποιοτική αναβάθμιση της παρεχόμενης εκπαίδευσης, τη δυνατότητα πρόσβασης όλων των μειονοτικών ομάδων αλλά και την αξιολόγηση των εκπαιδευτών. Η σύγχρονη πραγματικότητα λοιπόν, είναι αυτή που οδηγεί όλο και μεγαλύτερο αριθμό ερευνητών και εκπαιδευτών να μελετούν και να αξιοποιούν τις ιδέες της Μετασχηματίζουσας Μάθησης.

Εκτός των άλλων, οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες στον κόσμο τα τελευταία 30 χρόνια εξελίσσονται ραγδαία δημιουργώντας ιδεολογικές ανατροπές που αποσταθεροποιούν βεβαιότητες, πεποιθήσεις και αξίες τόσο παγκοσμίως, όσο και στην χώρα μας. Για παράδειγμα η παγκοσμιοποίηση, οι προσφυγικές κρίσεις, η αλλαγή συνόρων, η τρομοκρατία, η οικονομική κρίση, η κοινωνική και πολιτική απαξίωση κλπ. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο ο πολίτης, ο εν δυνάμει εκπαιδευόμενος πολίτης, οφείλει να καλλιεργήσει την κριτική του σκέψη, να καταπολεμήσει στερεότυπα, να διευρύνει τον προβληματισμό του και να μετασχηματιστεί, ώστε να μπορεί αντιλαμβάνεται, να ερμηνεύει τα νέα φαινόμενα και να επιβιώνει αποδοτικά σε καινούργιες συνθήκες, ξεπερνώντας τις κρίσεις που αυτές γεννούν.

Ανακεφαλαιώνοντας, οι λόγοι που έδωσαν την ευκαιρία στη Μετασχηματίζουσα μάθηση να ανθίσει στο ελληνικό πλαίσιο της Εκπαίδευσης Ενηλίκων συνοψίζονται κυρίως στη δημιουργία θεσμών και φορέων που ευνόησαν ένα φιλελεύθερο πνεύμα μάθησης (1982-1986-2010), στη σταδιακή ωρίμανση της ακαδημαϊκής κοινότητας της ΕΕ (2003-2010) και στην εγκυρότητα της θεωρίας της μετασχηματίζουσας μάθησης καθώς εκκινεί από σημαντικότερους Ευρωπαίους και Αμερικάνους στοχαστές (κοινωνιολόγους, παιδαγωγούς, φιλόσοφους: π.χ. Σχολή Φρανκφούρτης, Dewey, Freire κ.α.). Αναγνωρίζεται ότι η θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης, θέτει ένα αποδοτικό και δημιουργικό πλαίσιο για τον Εκπαιδευτή Ενηλίκων, ώστε να ανταποκριθεί στις παραπάνω ανάγκες των εκπαιδευόμενων, διευκολύνοντας τους στην διεργασία αυτή. Έτσι η εν λόγω θεωρία, σε όλες τις εκδοχές της που μπορεί ο καθένας να υιοθετεί, μοιάζει να είναι η οδός που μπορεί να βοηθήσει στην προσαρμογή μας σε ένα κόσμο που ραγδαία αλλάζει.

Ειδικότερα στην χώρα μας η ανάπτυξη αυτής της θεωρίας, συνδέεται με το κίνημα της Εκπαίδευσης Ενηλίκων που με μεγάλες δυσκολίες -και πιασχυρισμάτα ορισμένες φορές – μοιάζει να κατακτά ολοένα και περισσότερο την κοινωνία, μεταφέροντας προσδυτικές εκπαιδευτικές αξίες και στάσεις σε ένα κατά τα άλλα απαρχαιωμένο και συντηρητικό εκπαιδευτικό σύστημα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

2. Μελέτη Περίπτωσης

Το πρόγραμμα Εκπαίδευσης Ενηλίκων, με το οποίο θα ασχοληθούμε έχει τίτλο « Μαθήματα ελληνικών σε μετανάστες » και την ομάδα εκπαιδευομένων την αποτελούν 15 άτομα (30 έως 50 ετών), οικονομικοί και πολιτικοί πρόσφυγες από βαλκανικές, μεσανατολικές χώρες και το Πακιστάν. Αν και το εκπαιδευτικό τους επίπεδο διαφέρει, όλοι γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή, κατέχουν τη βασική γνώση της ελληνικής και εργάζονται. Τα προβλήματα που αναμένεται να προκύψουν είναι η δυσκολία στη συνύπαρξη, λόγω εμπειριών και πεποιθήσεων για τους εκπαιδευόμενους που κατάγονται από γειτονικές χώρες, ενώ η αριθμητική υπεροχή των ατόμων από τη Γεωργία μπορεί να λειτουργήσει αρνητικά σε περίπτωση δημιουργίας κλειστής υποομάδας. Επίσης, ο εκπαιδευτής που θα αναλάβει την ομάδα θα πρέπει να γνωρίζει ότι οι εκπαιδευόμενοι εξαιτίας των υποχρεώσεών τους δεν παρακολουθούν συστηματικά τα μαθήματα.

Οι άνθρωποι διαμορφώνουν συγκεκριμένες αντιλήψεις για τα φαινόμενα που συμβαίνουν στην κοινωνία. Αυτές οι αντιλήψεις ονομάζονται, στάσεις και επηρεάζονται από το άμεσο και έμμεσο περιβάλλον των ατόμων. Η στάση αυτή εκφράζεται με τη συμπεριφορά του ατόμου έχοντας στοιχεία γνωστικά και συναισθηματικά. Όμως η αρνητικά φορτισμένη στάση, που έχει παγιωθεί και αλλάζει πολύ δύσκολα, ονομάζεται προκατάληψη (Γεώργας, 1995). Αυτές τις προκαταλήψεις και τις στάσεις καλείται να αντιμετωπίσει το συγκεκριμένο πρόγραμμα, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των εκπαιδευομένων. Ο εκπαιδευτής οφείλει για να προσεγγίσει το πρόβλημα να εντοπίσει τις πεποιθήσεις των συμμετεχόντων που μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα στην ομάδα και να προσπαθήσει με την κατάλληλη προσέγγιση να τις μετασχηματίσει. Το μάθημα των ελληνικών σε αυτή την ομάδα οφείλει να γίνει το όχημα ώστε να συνειδητοποιήσουν τους κοινούς και μη κοινούς πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες που τους έφεραν στην θέση αυτή, να αναγνωρίσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που τους δημιουργεί η νέα κατάσταση και να ενδυναμωθούν. Παράλληλα, να σταθούν από θέση διεκδίκησης σχετικά με τα θέματα αυτά και να βελτιώσουν τη θέση τους, παλεύοντας από κοινού για καλύτερο παρόν και μέλλον.

2.1 Εφαρμογή της προσέγγισης του Freire

Ο ρόλος του εκπαιδευτή σύμφωνα με τον Freire (2006), είναι η παροχή ερεθισμάτων για διάλογο και προβληματισμό και όχι η απλή μετάδοση γνώσεων. Οφείλει να διευκολύνει τη μάθηση, να καθοδηγεί την ομάδα και να παρατηρεί τις αλληλεπιδράσεις. Με τον τρόπο αυτό θα καταφέρει να σχεδιάσει την κατάλληλη διδασκαλία και να επιλέξει τις κατάλληλες εκπαιδευτικές τεχνικές. Λειτουργώντας συμβουλευτικά θα κινητοποιήσει τους συμμετέχοντες να μάθουν δια μέσου της πράξης και θα τους εμπυχώσει.

Σύμφωνα με την προσέγγιση του Freire ο εκπαιδευτής θα πρέπει να έχει ενημερωθεί για την καθημερινότητα των εκπαιδευομένων του, να λάβει υπόψη του τις συνθήκες που μπορεί να βιώνουν στην εργασία τους και στην κοινωνία. Με τον τρόπο αυτό θα μπορέσει να κατανοήσει τις ιδιαίτερες ανάγκες τους και να αναζητήσει τους λόγους που κάποιοι εκπαιδευόμενοι δεν παρακολουθούν συστηματικά τα μαθήματα. Ποια είναι τα εμπόδια που καλούνται να αντιμετωπίσουν και ποιες είναι οι προσδοκίες τους από ένα τέτοιο πρόγραμμα, είναι ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν ώστε να καταφέρει να προσεγγίσει την ομάδα (Rogers, 1999).

Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι σκοπός του συγκεκριμένου προγράμματος είναι αρχικά η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και κατ' επέκταση η ικανότητα για διεκδίκηση

καλύτερων συνθηκών ζωής και εργασίας στην Ελλάδα. Η προσέγγιση της ομάδας θα πρέπει να γίνει έχοντας ως προοπτική την αλλαγή της κοινωνίας μέσα από την εκπαιδευτική πράξη (Freire, 2006). Η αλλαγή αυτή θα έρθει αν ο διάλογος στην εκπαιδευτική διαδικασία έχει καθοριστικό ρόλο. Ο εκπαιδευτής δεν θα έχει την πρόθεση να μεταφέρει τις δικές του γνώσεις αλλά οφείλει να είναι ανοιχτός στη νέα πρόκληση και να μαθαίνει και ο ίδιος από τους εκπαιδευομένους του. Θα είναι μία αφορμή για να αναθεωρήσει και εκείνος τις δικές του αντιλήψεις.

Για να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω θα πρέπει ο εκπαιδευτής να έχει εντοπίσει δυσλειτουργικά στερεότυπα, όπου θα γίνει προσπάθεια καλλιέργειας κριτικού στοχασμού. Η έμφαση σε αυτούς τους στόχους μπορεί να διευκολύνει στην αντιμετώπιση προβλημάτων και στερεοτύπων μεταξύ των διαφόρων εθνικοτήτων της ομάδας, καθώς τα προβλήματα και οι αιτιάσεις τους είναι εν πολλοίς κοινά. Ακόμη και σε περιπτώσεις που αυτό δεν διαφαίνεται εξ αρχής η επιμονή μας και η έμφαση στις ρίζες των προβλημάτων, μάλλον θα διευκολύνουν τη διεργασία για τη δημιουργία ομάδας από τους εκπαιδευόμενους.

Η θεματική που θα επιλεγεί σε κάθε συνάντηση θα συσχετίζεται άμεσα με τη ζωή των εκπαιδευομένων. Για να προσεγγίσει τους μαθητές ο εκπαιδευτής θα οφείλει να αξιοποιήσει τη διαλεκτική μέθοδο, ώστε να επικοινωνήσουν όλοι τις ιδέες τους και να οδηγηθούν στη διατύπωση αμφιβολιών. Έτσι θα προσεγγίσουν κριτικά την πραγματικότητα και μέσα από τη μελέτη της γλώσσας θα έρθουν όλοι οι εκπαιδευόμενοι αντιμέτωποι με τα κοινά τους προβλήματα.

2.2 Ανάπτυξη κριτικού στοχασμού κατά τον Freire

Η εκπαίδευση για τον Freire είναι μια δυναμική διαδικασία η οποία έχει ως βασική προτεραιότητά της, την απελευθέρωση ή την υποταγή των εκπαιδευομένων. Μελετώντας τη θεωρία του Freire συμπεραίνουμε ότι ο κριτικός στοχασμός πρέπει να αποτελεί βασικό στοιχείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, ώστε οι εκπαιδευόμενοι να κατανοήσουν την υπάρχουσα κατάσταση και να αποκαλύψουν την εξαπάτηση και την καταπίεση την οποία βιώνουν. Με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουν να ασκήσουν επιρροή στο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον τους και να το αλλάξουν (Jarvis, 2004). Για να επιτευχθεί η αλλαγή της κοινωνίας μέσα από την εκπαιδευτική πράξη χρειάζεται η εκπαιδευτική διαδικασία να ωθεί τους συμμετέχοντες προς τον κριτικό στοχασμό. Με τον τρόπο αυτό θα αυξηθεί η αυτοπεποίθησή τους, αφού θα τους δοθεί το δικαίωμα να αντιμετωπίσουν κριτικά την πραγματικότητα και να την αμφισβητήσουν.

Για την καλλιέργεια κριτικού στοχασμού σε μία εκπαιδευτική ομάδα δύναται να ακολουθηθεί η τακτική που χρησιμοποιούσε ο Freire και βασίζεται στις «παραγωγικές λέξεις» και τη δημιουργία θεμάτων και υποθεμάτων που θα συζητηθούν εις βάθος και σε αλληλεξάρτηση. Το θέμα εκπαίδευσης όπως είναι η γλώσσα, στο πρόγραμμα το οποίο μελετάμε προσφέρεται για μια τέτοια προσέγγιση. Σαν ερεθίσματα θα μπορούν να αξιοποιηθούν έργα τέχνης αποδοτικά για τη συγκεκριμένη ομάδα, όπως πίνακες ζωγραφικής ή καλλιτεχνικές φωτογραφίες.

Εναλλακτικά ανιχνεύοντας ο εκπαιδευτής τα στερεότυπα της ομάδας μπορεί να διαμορφώσει κριτικά ερωτήματα, στα οποία να σταθεί και να διαπραγματευτεί με τεχνικές Εκπαίδευσης Ενηλίκων μέσω τέχνης, με ομάδες συζήτησης, role playing, ασκήσεις κοινωνικής δράσης κ.λπ., πάντα σε συνάφεια με την εκμάθηση της γλώσσας. Ωστόσο, κάθε άλλη ιδέα που θα μπορούσε να προάγει τον κριτικό στοχασμό στα θέματα που προαναφέρθηκαν θα ήταν ευπρόσδεκτη.

Στην παρούσα ομάδα προτείνεται να δοθούν θέματα σχετικά με την καθημερινότητά τους πάνω στα οποία θα κληθούν να στοχαστούν κριτικά. Αναλαμβάνοντας τον ρόλο του γνωστικού υποκειμένου πλέον δεν θα δεχτούν άκριτα τη γνώση την οποία τους παρέχει ο εκπαιδευτής. Μέσα από την μαθησιακή διαδικασία θα αναστοχαστούν τα καθημερινά τους προβλήματα, θα κατανοήσουν καλύτερα την πραγματικότητα τους, γεγονός το οποίο

σηματοδοτεί την αλλαγή, η οποία θα προέλθει από τους ίδιους (Μάγος & Σιμόπουλος, 2010). Η επιλογή του θέματος προς συζήτηση προκύπτει μετά από γόνιμο διάλογο και οι εκπαιδευόμενοι καλούνται να επιλέξουν οι ίδιοι τα θέματα που τους ενδιαφέρουν.

Για την προσέγγιση μέσω του κριτικού στοχασμού είναι απαραίτητη η ύπαρξη διαλόγου μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευομένων. Με τον τρόπο αυτό θα διαμορφώσουν νέες αντιλήψεις και θα αναθεωρήσουν τις παγιωμένες ιδέες από το περιβάλλον. Ο κριτικός στοχασμός μπορεί να προωθηθεί στη μαθησιακή διαδικασία με τον σχολιασμό εικόνων που απεικονίζουν θέματα της καθημερινότητας των συμμετεχόντων (Καγιαβή, 2009). Όπως αναφέρθηκε, ο εκπαιδευτής εφόσον έχει κάνει διερεύνηση αναγκών και γνωρίζει την καθημερινότητα των εκπαιδευομένων του, μπορεί να επιλέξει εικόνες από εφημερίδες, οι οποίες αναδεικνύουν τα προβλήματα της καθημερινότητάς τους. Οι εικόνες, οι οποίες θα δοθούν βοηθούν τους συμμετέχοντες να περιγράψουν μία κατάσταση που μπορεί να βιώνουν αλλά τη δεδομένη στιγμή την εξετάζουν σε ένα διαφορετικό πλαίσιο. Αρχικά, αποστασιοποιημένοι από το γεγονός που περιγράφουν θα εξετάσουν αντικειμενικά όλες τις παραμέτρους και στη συνέχεια θα αναλύσουν μέσα από κριτική σκέψη τις πλευρές της προσωπικής τους εμπειρίας (Μάνθου, 2007).

Σε κάθε συνάντηση της εκπαιδευτικής ομάδας προτείνεται να επιλέγεται ένα διαφορετικό θέμα και οι εκπαιδευόμενοι καλούνται αρχικά με τη μέθοδο του καταιγισμού ιδεών, να καταγράψουν λέξεις σχετικά με αυτό που παρατηρούν. Στη συνέχεια, θα αναζητήσουν παράγωγες λέξεις, συνώνυμες ή αντώνυμες, ανάλογα με το γνωστικό επίπεδο της ομάδας. Όπως προτείνει και ο Freire (Μάνθου, 2007) οι λέξεις σιγά σιγά θα αντικαθίστανται από άλλες με πιο αφηρημένη έννοια. Ένα θέμα προς συζήτηση το οποίο μπορεί να προκύψει από τη συζήτηση με τους συμμετέχοντες, είναι οι συνθήκες εργασίας στη χώρα υποδοχής.

Πιο συγκεκριμένα, αντιλαμβανόμενοι τις γλωσσικές δυσκολίες των εκπαιδευομένων, επιλέγεται ένα οπτικό σημείο αναφοράς (μια φωτογραφία), ώστε να οδηγηθεί η ομάδα στην αποκωδικοποίηση του μηνύματος που προβάλλει η φωτογραφία. Ο Freire (2006) συνήθιζε για την εκπαίδευση των ενήλικων αναλόφωτων να χρησιμοποιεί οπτικά ερεθίσματα, τα οποία απεικόνιζαν θέματα που τους αφορούσαν, θεωρώντας πως ο εκπαιδευτής οφείλει να παρέχει ερεθίσματα, ώστε να ακολουθήσει διάλογος και προβληματισμός. Η επιλογή των λέξεων με αφορμή τη φωτογραφία σχετίζεται με την καθημερινότητα των εκπαιδευομένων, ακολουθεί η ανάλυσή τους, ενώ οι εκπαιδευόμενοι μπαίνουν στη διαδικασία του αναστοχασμού, ώστε να αντιληφθούν την πραγματικότητα (Μάνθου, 2007).

Το πρώτο ερέθισμα το οποίο θα δοθεί αφορά την «επιφανειακή δομή», η οποία σύμφωνα με τον Freire δύναται να παρουσιάσει μια πλευρά της πραγματικότητας γνωστής μεν στους εκπαιδευόμενους αλλά όχι εις βάθος. Για τον λόγο αυτό μπορεί να επιλεγεί μια φωτογραφία που προβάλλεται ένας μετανάστης στη χώρα υποδοχής, ο οποίος εργάζεται σε δύσκολες συνθήκες, μία συνθήκη οικεία για την εν λόγω ομάδα εκπαιδευομένων. Ακολουθεί η επεξεργασία των στοιχείων της πρώτης φωτογραφίας, όπου υπάρχουν στοιχεία γνώριμα της κουλτούρας των εκπαιδευομένων σύμφωνα με την μέθοδο που προτείνει ο Freire, όπως ειπώθηκε παραπάνω, για τα οικεία θέματα που πρέπει να απεικονίζονται στα οπτικά ερεθίσματα. Σχολιάζοντας την εικόνα, οι λέξεις που δύναται να αξιοποιηθούν είναι, η δουλειά, τα χρήματα κ.α. Στη συνέχεια επιλέγεται μια φωτογραφία η οποία δείχνει μία διαδήλωση Ελλήνων πολιτών να διαμαρτύρονται για τα υψηλά ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα. Προτείνεται η προβολή μιας εικόνας που δεν είναι οικεία στους εκπαιδευόμενους με σκοπό να δημιουργήσει ερωτήματα και να τους οδηγήσει στην ανάλυση και την αποκωδικοποίηση, κάτι που προέρχεται από τη θεωρία του Freire. Στη συγκεκριμένη μέθοδο η αποκωδικοποίηση είναι πράξη γνώσης, η οποία οδηγεί στην αντίληψη της πραγματικότητας. Σε αυτή τη φωτογραφία η ανάλυση και η αποκωδικοποίηση των στοιχείων που βλέπουν είναι αναγκαία και εμπίπτει στο κομμάτι της

θεωρίας του Freire για την κατανόηση και δομή «εις βάθος», διότι είναι μία κατάσταση που δεν είναι οικεία σε αυτούς. Έτσι, αρχικά θα εστιάσουν στη γνώριμη επιφανειακή δομή και στη συνέχεια θα προκληθεί ο προβληματισμός και θα εστιάσουν στη δομή εις βάθος (Μάνθου, 2007). Η εικόνα κρίνεται σκόπιμο να παρουσιάζει και λεκτικά ερεθίσματα, για παράδειγμα επάνω στα πλακάτ των διαδηλωτών να υπάρχουν λέξεις όπως ασφάλεια, συνθήκες εργασίας, δικαιώματα, μισθός κτλ.

Σε επόμενο στάδιο οι εκπαιδευόμενοι προτείνεται να χωριστούν από τον εκπαιδευτή σε ομάδες, με διαφορετική σύνθεση κάθε φορά, και να αναλάβουν να συνθέσουν απλές προτάσεις με τις λέξεις τις οποίες έχουν ήδη καταγράψει. Στο τέλος, στην ολομέλεια των ομάδων όταν θα παρουσιαστεί το έργο τους, θα ακολουθήσει ανοιχτή συζήτηση για το θέμα, το οποίο πραγματεύονται οι εικόνες που δόθηκαν αρχικά. Στο στάδιο όπου η ολομέλεια παρουσιάζει τα συναισθήματα και τα συμπεράσματα φαίνεται, όπως λέει και ο Freire, ότι τα υποκείμενα μέσα από την κριτική ανάλυση να συνειδητοποιούν την πραγματικότητα. Οι εκπαιδευόμενοι συνειδητοποιούν τις διαστάσεις της ανεργίας στην Ελλάδα και νιώθουν ότι δεν σχετίζεται με το ότι οι ίδιοι είναι μετανάστες. Ο εκπαιδευτής, σε αυτό το σημείο λειτουργεί ως διευκολυντής για τα άτομα που δυσκολεύονται να εκφράσουν την άποψή τους. Μέσα από την διαδικασία αυτή οι εκπαιδευόμενοι θα συνειδητοποιήσουν ότι μπορούν να δράσουν και να μην μένουν απαθείς. Έτσι, όπως πιστεύει και ο Freire μέσα από την εκπαίδευση έρχεται η κοινωνική αλλαγή αφού είναι μια δυναμική διαδικασία η οποία έχει ως βασική προτεραιότητά της, την απελευθέρωση ή την υποταγή των εκπαιδευομένων (Jarvis, 2004).

Τέλος, ο εκπαιδευτής μαζί με τους συμμετέχοντες θα συζητήσει για τα αίτια του φαινομένου το οποίο εξετάζουν και θα απαντήσουν σε ερωτήσεις, οι οποίες θα προκαλέσουν την εκ νέου ανάγνωση της πραγματικότητας. Ο διάλογος, σύμφωνα με τον Freire (Μάνθου, 2007), αποτελεί συνάντηση ανθρώπων και «πράξη δημιουργίας». Για τον λόγο αυτό μετά το τέλος του διαλόγου και της έκθεσης όλων των απόψεων, οι εκπαιδευόμενοι για να εξασκηθούν και στην παραγωγή του γραπτού λόγου, θα κληθούν να απαντήσουν σε ένα κριτικό ερώτημα. Το κριτικό ερώτημα θα δοθεί από τον εκπαιδευτή και εκεί θα έχουν την ευκαιρία να εκφράσουν την προσωπική τους άποψη αλλά ίσως και την αναθεώρησή των αντιλήψεών τους.

Ως εναλλακτική πρόταση θα μπορούσε να επιχειρηθεί ο σχολιασμός ενός κειμένου, στο οποίο αναδεικνύονται στερεότυπα και προβλήματα, ώστε να μη γίνει η συζήτηση σε προσωπικό επίπεδο. Άλλωστε, η αντιμετώπιση ρατσιστικών εκδηλώσεων σε μία ομάδα με τέτοιου είδους σύσταση, μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσα από τη λογοτεχνική, επικοινωνιακή κ.α. προσέγγιση (Ζωγράφου, 2003). Εξετάζοντας μία θεματική σε κάθε συνάντηση, δίνεται η δυνατότητα σε όσους δεν παρακολουθούν συστηματικά τα μαθήματα να συμμετάσχουν ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία. Παράλληλα, το γεγονός ότι οι ομάδες θα αλλάζουν σύνθεση κάθε φορά, απομακρύνει τον κίνδυνο της δημιουργίας υποομάδων και αυξάνει την πιθανότητα συνεργασίας και συμφιλίωσης ανάμεσα σε ανθρώπους διαφορετικής καταγωγής (Πολέμη - Τοδούλου, 2005).

Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία εξέτασε τον τρόπο κατά τον οποίο, η Εκπαίδευση Ενηλίκων και κατά συνέπεια η Μετασχηματίζουσα μάθηση, διαδόθηκε ευρέως τα τελευταία χρόνια. Διαπιστώθηκε ότι συνέβαλαν σε αυτό τα Πανεπιστημιακά ιδρύματα με τα σχετικά προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προγράμματα καθώς και η ίδρυση φορέων δια βίου μάθησης. Η διοργάνωση συνεδρίων, ημερίδων και σεμιναρίων, καθώς και η επίσκεψη στη χώρα μας των ίδιων των θεωρητικών της Εκπαίδευσης Ενηλίκων, συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό. Το ενδιαφέρον από ερευνητές και εκπαιδευτές αυξήθηκε, καθώς οι ανάγκες στην αγορά εργασίας για τη στελέχωση των νέων δομών, ήταν εμφανείς.

Η Μετασχηματίζουσα μάθηση θεωρείται ιδανική εκπαιδευτική μέθοδος για ενηλίκους εκπαιδευομένους, για αυτό και υπήρξε θετική αντιμετώπιση από τους εκπαιδευτές και τους

ερευνητές. Η προσέγγιση του Freire δια μέσου του διαλόγου θεωρήθηκε ως η καταλληλότερη για να προσεγγίσει μία ομάδα μεταναστών, σε ένα πρόγραμμα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας που εξετάστηκε. Ο κριτικός στοχασμός με αυτή την προσέγγιση αναπτύσσεται έχοντας ως αφόρμηση εικόνες, που αναπαριστούν γεγονότα από την καθημερινότητα των συμμετεχόντων. Η κατάκτηση της γλώσσας και η βαθιά γνώση της, θα τους οδηγήσει στον αναστοχασμό με τη βοήθεια του διαλόγου. Ο κριτικός στοχασμός ως μέσο, δίνει την δυνατότητα στον εκπαιδευτή να παρέμβει κοινωνικά αλλά και στον εκπαιδευόμενο να μετασχηματίσει τις παγιωμένες αντιλήψεις του και να απελευθερωθεί από τα στερεότυπα της κοινωνίας.

Αναφορές

- Γεώργας, Δ. (1995). *Κοινωνική Ψυχολογία* (Τόμος Α'- Τόμος Β'). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Freire, P. (2006). *Δέκα Επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν*. Μτφρ. Μ. Νταμπαράκης, Αθήνα: Επίκεντρο
- Ζωγράφου, Α., (2003). *Διαπολιτισμική αγωγή στην Ευρώπη και στην Ελλάδα*. Αθήνα: Τυπωθήτω
- Jarvis, P., (2004). *Συνεχιζόμενη εκπαίδευση και κατάρτιση. Θεωρία και πράξη*. Μτφ. Α. Μανιάτη. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Καγιαβή, Μ. (2009). «Η κοινωνική διάσταση της νόσου του AIDS: Ένα σεμινάριο βασισμένο στις θεωρίες των Mezirow, Freire και Perkins», *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, τ. 17, σ. 3-9.
- Κόκκος, Α. (2010). Κριτικός στοχασμός: Ένα κρίσιμο ζήτημα. Στο: Δ. Βεργίδης, & Α. Κόκκος (Επιμ.), *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές* (σ. 65-93). Αθήνα: Μεταίχμιο
- Κόκκος, Α. (2011). *Σύγχρονες προσεγγίσεις της εκπαίδευσης ενηλίκων. Οδηγός μελέτης για τη Θ. Ε. ΕΚΕ 52*. Πάτρα: ΕΑΠ
- Λιντζέρης, Π. (2010). Θεωρία της μετασχηματίζουσας μάθησης: Δυνατότητα για μια κριτική και χειραφετική στροφή στην πρακτική της εκπαίδευσης ενηλίκων. Στο: Δ. Βεργίδης, & Α. Κόκκος (Επιμ.), *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Διεθνείς προσεγγίσεις και ελληνικές διαδρομές* (σ. 94-123). Αθήνα: Μεταίχμιο
- Μάγος, Κ., & Σιμόπουλος, Γ., (2010). Εκπαίδευση ενηλίκων και διαπολιτισμική ικανότητα: Μια έρευνα στις τάξεις διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας σε μετανάστες. Στο Βεργίδης, Δ., Κόκκος, Α., Εκδ. *Εκπαίδευση Ενηλίκων. Διεθνείς προσεγγίσεις και Ελληνικές διαδρομές* σ.215-240. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μάνθου, Χ. (2007). «Το παιδαγωγικό πρόγραμμα του Freire», *Εκπαίδευση Ενηλίκων*, τ. 10, σ. 22-26.
- Mezirow, J. και Συνεργάτες (2007). *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*, Αθήνα: Μεταίχμιο
- Πολέμη-Τοδούλου, Μ., (2005). *Μεθοδολογία Εκπαίδευσης Ενηλίκων. Η αξιοποίηση της ομάδας στην εκπαίδευση ενηλίκων*. Τόμος Γ. Πάτρα: ΕΑΠ
- Rogers, A. (1999). *Η εκπαίδευση ενηλίκων*. Μτφρ. Μ. Παπαδοπούλου, Μ. Τόμπρου. Αθήνα: Μεταίχμιο
- ΥΠ.Π.Ε.Θ (2013). *Εθνικό πρόγραμμα δια βίου μάθησης (2013-2015)-Στρατηγικό Πλαίσιο*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Δια Βίου Μάθησης. Ανακτήθηκε 6/11/2015 από http://www.gsae.edu.gr/images/publications/ΕΘΝΙΚΟ_PROGRAMMA_2013-2015.pdf